Dr Željko Fajfrić

advokat u Šidu

TOLSTOJ O ADVOKATIMA*

*„Cilj umetnika nije u tome da obavezno razreši neki problem, već da nas na-
tera da volimo život u njegovim bezbroj-
nim i beskonačnim ispoljavanjima.”*

L. N. Tolstoj

Unutar velike epohe ruskog realizma Lavu Nikolajeviču Tolstoju pripada izuzetno značajno mesto. To je vreme koje će biti obeleženo pojavom nihilizma, negacijom prošlosti, istorije, tradicije i željom (sasvim bezumnom) da se čovek postavi u pustinju, jednostavno da bude „tabula rasa”. Tolstoj nije nikada pripadao ovoj struji iz jednostavnog razloga što je bio genije, ali to ne znači da nije ostavio izvesne tragove moralizatorskog anarhizma i nekoga oblika nihilizma koji se u kritikama često nazivao „zdravorazumskim”.

O Tolstoju je mnogo pisano. Međutim, malo je toga tačno kada se radi o njemu samome. Stoga nemojte verovati nijednom njegovom biografskom portretu, jer nijedan nije tačan. Tolstoj je suviše jedinstven u preobilnoj punoti svoje iskričave prirode. Deset godina nakon Tolstojevе smrti njegova će žena kazati: „Živela sam sa svojim mužem četrdeset osam godina, i nisam saznala kakav je on čovek”. Leontjev će ga upoređivati sa hindu božanstvom: „Dve glave, četiri lica, šest ruku i sve — ogromno, i napravljeno od najdragocenijeg materijala”. O takvom čoveku nije moguće pisati biografiju.

Na Tolstoja je veliki uticaj imao Žan Žak Ruso, a po njegovom sopstvenom pričanju sredinom četrdesetih pročitao je sve Rusoove knjige.

* Rad primljen: 22. XII 2003. godine.

Toliko ga je cenio da je njegov portret nosio oko vrata u medaljonu kako sam navodi „umesto krstića dobijenog pri krštenju”.

Nakon 1844. godine, pošto je položio prijemne ispite na Kazanjskom univerzitetu, Tolstoj stupa na fakultet istočnih jezika. Godinu dana nakon toga on je na Pravnom fakultetu. Istini za volju treba reći da Tolstoj malo vremena troši na sam fakultet i živi onako kako to već čine studenti aristokrati — odlazi na balove, ručkove sa zvanicama u plemićkim domovima, itd. Ukratko, njegov ideal jeste „dendi” visokog društva, kako se to tada zvalo džentlmen „comme il faut” koji dostojanstveno nosi zvanje aristokrate.

To su bile po mnogočemu kritične godine u njegovom životu. Dolazi do saznanja koliko je ideal „komilfoa” u suprotnosti sa pojmovima o prirodnim ciljevima čoveka. Tada, nezadovoljan, napušta univerzitetske studije i sa druge godine studija odlazi i vraća se u Jasnu Poljanu. Neće tu dugo ostati već opet odlazi (1851. godine), ovaj put kao oficir na Kavkaz. Tu će početi njegova književna karijera. Kako ovaj tekst nije namenjen tome nećemo se zadržavati već jedino navoditi ono što je bitno za temu koju sam zadao u naslovu.

Putovanja po Evropi koje je Tolstoj imao nakon 1857. godine na njega čine negativan utisak. U Parizu imao je priliku da vidi javnu egzekuciju, odnosno, prisustvovao je prizoru javne smrtne kazne. To ga je veoma potreslo, a u Lucernu bio je očevidac, kada je zadovoljno i bogato društvo odreklo pomoć siromašnom muzičaru, koji je dugo svirao da bi ih razonodio. Tada se kod njega počinje javljati duševni nemir i traženje problema o moralnom usavršavanju ličnosti. U svojoj raspravi *Pa šta da radimo* on svoje gledište formuliše: „Samo izgleda da je čovečanstvo zauzeto trgovinom, ugovorima i ratovima, umetnošću, jedna je stvar za njega važna i samo jedan posao svršava: ono proučava samo moralne zakone kojima živi. Ali ovo proučavanje moralnih zakona nije samo glavni, već i jedini posao celokupnog čovečanstva”.

U svetlosti takvih ideja 1891. godine Tolstoj beleži u svoj dnevnik: „Počeo sam da razmišljam o tome, kako bi bilo dobro, kada bih napisao roman u svetlosti mojih sadašnjih pogleda”. Tada nastaje roman *Vaskrsenje* (1898—1899). Sadržaj romana neću pričati, svi bi ga trebali znati. Samo napomena da se ovde radi o istinitom događaju. Dakle, ceo roman se zasniva na konkretnim činjenicama i pojavama iz ruske stvarnosti toga vremena.

Kao nikada dotada Tolstoj se sručio vatrenom kritikom na državne, crkvene, društvene i ekonomske principe na kojima počiva, ne samo ruska, već, država uopšte.

Radnja romana počinje suđenjem gde će Nehljudov (noseći lik romana) doživeti na sudu snažni moralni potres koji će ga odbiti od sveta kojem je i sam pripadao. Opisujući gubernijski sud, Tolstoj beleži ravnodušnost sudija prema predmetima rasprava (posebno prema ličnostima kojima se sudi), zločinačko nemarni odnos prema sudskom pozivu, zauze-

tost sudije ličnim poslovima u trenucima kada je pozvan da rešava ljudske sudbine, zbog čega se nevini ljudi osuđuju na robiju.

Predsednik sudskog veća žuri na sastanak sa ljubavnicom i jedino mu je na pameti da završi sa suđenjem što brže: „Predsednik, koji je, koliko god je mogao, ubrzavao raspravu da bi stigao kod svoje Švajcarkinje”. Kod tužioca nije ništa bolje, izraziti karijerizam kod njihovih predstavnika koji se jedino trude da dobiju veći položaj putem što većeg broja negativnih presuda postignutih makar i po cenu očite laži i izvrtanja činjenica. Tako se i opisuju: „On beše veoma častoljubiv čovek, i čvrsto beše odlučio da napravi karijeru, pa je stoga smatrao da je obavezno potrebno nastojati da okrivljeni budu osuđeni u svim procesima u kojima on istupa kao tužilac”. Naročito je potresan onaj deo gde se tužilac trudi da lažju i izvrtanjem činjenica dobije presudu protiv dečaka okrivljenog za krađu ćilima.

Naravno, sve ovo ne može da prođe bez advokata. Za ovu gospodu nema ništa sveto, a zakon je u njihovim rukama samo pogodno sredstvo za pljačku usred bela dana, a sve „na osnovu zakona”. Takav je i „genijalni advokat” koji je „umeo da otme staričinu imovinu u korist poslovnog čoveka koji na ovu imovinu nije imao nikakva prava”. On i jeste čuveni advokat kojem se divi ceo grad budući da je „uspeo da procesu da vanredan obrt, zbog čega će jedna od stranaka, stara gospoda, iako je potpuno u pravu, biti primorana da isplati protivničkoj strani veliku sumu novca”. Svi su znali da nije bio u pravu: „to su znale i sudije, a tim pre tužitelj i njegov advokat, ali je postupak što ga je on smislio bio takav da je bilo prosto nemoguće da se od starice ne oduzme imovina i preda poslovnom čoveku”. Za to je bio nagrađen sa 10.000 rubalja.

Kakav može zaljučak da izvede Nehljudov osim: „Na svetu vlada zlo”.

Tolstoj nekako posebno daje akcenat na želju svih pravosudnih faktora da pred publikom prikažu svoje retorske sposobnosti. Dakle, ta osobina, koja se i danas pred našim sudovima tako često viđa, nije nešto svojstveno jedino ovome vremenu i prostoru: „Kad je tužilac dobio reč, on lagano ustade, pokazujući svoju gracioznu pojavu u izvezenom mundiru, obe ruke stavi na pult i malo nagnu glavu, obazre se po sali, izbegavajući pogled optuženih...” Njegov je govor bio dug, a on sam „nastojeći s jedne strane da se seti svih pametnih stvari koje je smislio, a s druge strane, a to beše ono najvažnije, da se ni za trenutak ne zaustavi, već da udesi tako da mu govor teče bez prekida sat i četvrt”.

Čudno, ali ovaj deo me veoma podseća na nastup nekih naših poznatih advokata: „Govorio je čas nežnim i umiljatim glasom, gledajući u porotnike i premeštajući se s noge na nogu, čas tihim poslovnim tonom, bacajući poglede u svoju beležnicu, čas gromkim glasom koji je razobličavao, obraćajući se čas publici, čas porotnicima. Samo u optužene, koji su ga prosto gutali očima, nijedanput nije pogledao”.

Tolstoj nije ni u kakvoj dilemi da ovakvi govori jesu svrha sama za sebe i da zapravo niti koga interesuju niti kome koriste. Kada je predsed-

nik veća izrekao svoju završnu reč, na komentar jednog od porotnika da je održao dobru završnu reč, drugi je kratko, ali toliko istinito odgovorio: „Jest, dobru. Umalo nisam zaspao.”

Porotnici su im slični. Kada treba da odluče o krivici optuženih oni ne žele da razmišljaju i da međusobno raspravljaju o činjenicama bitnim za odluku o krivici optuženog, već natura svoj stav onaj koji je najuporniji: „ostali kao da su se kolebali, ali mišljenje starešine počeo da pobeđuje pre svega zbog toga što se porotnici već behu umorili, te su radije pristajali uz ono mišljenje koje je obećavalo da će se brže složiti, a time i svi osloboditi”.

Nije nimalo čudno što nakon svega Nehljudov dolazi do zaključka da je „veći deo ljudi koji su osuđeni nevin”, a da pravi zločinci nisu oni koji sede po tamnicama, već državni poredak koji svojim delovanjem rađa prestupe.

Snažni moralni potres koji je Nehljudov (noseći lik romana) doživeo na sudu odbija ga od sveta kojem je i sam pripadao. U želji da pomogne Maslovoj, koja će nevinu biti osuđena, on upoznaje svet advokata. Dolazi kod poznatog advokata Fanarina. O advokatima Tolstoj očigledno nema dobro mišljenje. To se vidi kroz opis advokatovog stana u koji je Nehljudov došao: „Ušavši u velelepni stan u sopstvenoj kući sa ogromnim rastinjem i divnim zavesama na prozorima i, uopšte, s novim skupim nameštajem, koji je svedočio o ludim parama, to jest o parama koje su bez muke stečene, a koje imaju samo oni ljudi što su se iznenada obogatili, Nehljudov zatiče stranke koje su čekale u čekaonici i, kao kod lekara, pokunjeno sedele kraj stolova sa obaveznim ilustrovanim časopisima koji treba da ih zabave”.

Tolstoj je pun prezira prema advokatima zbog što su u prilici da od stranaka dobiju „lude pare” koje su „bez muke stečene”. Taj njegov stav o advokatima kao o parazitima koji iskorišćavaju tuđu muku da bi na lak način zaradili doći će u nastavku romana do još većeg izražaja.

Nehljudov i advokat Fanarin zajedno pokušavaju da obore presudu za koju svi znaju da je nepravedna, ali zbog raznoraznih formalnih začkoljica ne uspeavaju. Na višoj instanci uspeh žalbe ne zavisi od činjenica već „od toga kakve će streljke zasedati tamo u datom trenutku”, kaže advokat. Uz to advokat savetuje Nehljudovu da za uspeh ima malo šansi, a da sve zavisi od samoga sastava onih koji rešavaju pa stoga savetuje Nehljudovu „ako imate svojih ljudi, poradite na tome”.

Ovde treba reći da Tolstoj sve ovo nije izmišljao i da je, osim što je roman pisao po istinitom događaju, on jedno duže vreme proučavao način rada suda, tužioce, advokate, itd. Da dodam da je roman *Vaskrsenje* pisao duže od deset godina i da je bezbroj puta vršio njegove ispravke. Prema tome, svi njegovi navodi o radu suda, advokata i drugih državnih organa nisu bili umetnikova pusta imaginacija koja služi jedino zato da romanu donese dramatski naboj, već su stvarni ljudi i stvarni (veoma tragični) događaji.

Vrlo je interesantna scena u kojoj se advokat, tužilac i predsednik sudskog veća raspravljaju, a Nehljudovu se sve to čini kao neka gluma: „I kolike samo i kakve napore zahteva to pretvaranje” pita se on. Dok čeka, posmatra sudsku zgradu i „tu ogromnu dvoranu, te portrete, lampe, naslonjače, mundire, te debele zidove, prozore, sećajući se kako je glomazna ta zgrada, i kako je još glomaznija ta ustanova sa celom armijom činovnika, pisara, stražara, kurira, ne samo tu, već u celoj Rusiji, koji dobijaju platu za tu komediju koja nikom nije potrebna”. Na kraju dolazi do užasavajućeg zaključka: „Ni sam ne znaš čega tu više ima, svireposti ili apsurd”. Čudilo ga je kako to ranije nije uvideo, a opet, isto tako, kako drugi nisu mogli to da vide. Stoga ne iznenađuje njegov zaključak koji će otvoreno kazati tužiocu: „Razlozi su ti što ja svaki sud smatram ne samo nekorisnim već i nemoralnim”.

Upravo kroz ovu misao izriče se temeljno Tolstojevo razmišljanje o sudu, sudijama, tužiocima, advokatima, i državi uopšte. Tolstoj smatra da se pravo održava isključivo silom, ono ne kažnjava sva dela koja su protivna čudorednom zakonu. Stoga smatra pravo plodom koristoljublja i partijske borbe. Jedini pravi zakon za ljude jeste ljubav koja nam nalaže mir i bračnu veru, a praštati nepravdu. Drugih zakona niti ima niti može biti.

Sam odnos između aktera pravosuđa je veoma loš. Jedan od sudija (Maslenikov) iz više instance kada čuje da je Nehljudov angažovao Fanarina: „priseti se kako ga je taj Fanarin ispitivao na sudu kao svedoka i, s najvećom učtivošću, tokom čitavo pola sata ga ismevao”. Stoga savetuje Nehljudovu da sa Fanarinom nema posla budući da se radi o čoveku sumnjive reputacije. S druge strane Fanarin o Maslenikovu ima još gore mišljenje: „to je takva, dozvolite da kažem ‘cepanica’, a u isti mah i lukava skotina”.

Zapravo, ni Fanarin ne odskaje mnogo od onih advokata koje je Tolstoj još ranije opisao. I on uživa da čuje svoj glas ne razmišljajući mnogo o tome da li njegov pledoaje uopšte ima svrhu ili uspeha: „Pošto je završio govor, Fanarin se pobeđnički osmehnu. Gledajući u svog advokata i primećujući taj osmeh, Nehljudov beše uveren da je rasprava dobijena. Ali kad baci pogled na senatore, on vide da se Fanarin smeši i likuje sam. Senatori i pomoćnik glavnog tužioca nisu se smešili ni likovali, već sudelovali kao ljudi koji se dosađuju i govore: Naslušali smo se mi takvih kao što si ti, sve je to luk i voda. Svi su bili zadovoljni očevidno tek onda kad je advokat završio i prestao bez potrebe da ih zadržava”.

U poslednjem delu romana Nehljudov dolaz do kontakta sa osuđenima. I tada njegov zaključak da tamnice ne popravljaju već „dovode ove ljude do najvećeg stepena poroka i razvrata”. Ovo se događa zato što činovnici koji upravljaju ovim ustanovama „ne vide pred sobom ljude i svoje obaveze prema njima, već službu i njene zahteve, koje oni stavljaju iznad zahteva čovečnosti”.

Vrednost Tolstojevih slika suda i popravnih ustanova sastoji se u tome što su izneti od izuzetnog umetnika realiste koji je umeo da na očigle-

dan način prikaže suštinu celog sistema, ali, to je karakteristično, i pored toga što iznosi kritici osnovne državne ustanove, on nigde ne iznosi drugi upravni sistem. Zapravo, on principijelno negira državu kao organizaciju društvenog života. On državu odbacuje.

Priznaje da ne može dokazati sveopštu škodljivost države, ali isto tako smatra da se ne može dokazati još manje i njena sveopšta nužda. Na neki način on je mrzi jer je država ta koja do krajnosti potencira gospodstvo zlih. To nije teško dokazati budući da svaka državna vlada jeste skup ljudi koji prema drugima čine silu. Upravo zato vlastodršci ne mogu da budu dobri ljudi jer moć svakoga pokvari pa on bio i najpošteniji. To dokazuje time da nema zločina koji ne bi počinio vojnik ili državni službenik ako bi za to dobio naređenje od svojih pretpostavljenih. Stoga smatra da svako gospodstvo u državi počiva na telesnoj sili podložnika, a što je moguće samo vrlo veštačkom organizacijom koja je sve ljude povukla u krug sile iz kojeg nema izlaza. Taj krug podržavaju naročito 4 sredstva koja se drže kao karike na lancu.

Prvo sredstvo je hipnotiziranje naroda pa narod stoga misli (naravno, pogrešno) da je postojeći poredak nepromenljiv i da ga treba čuvati. Istina je drugačija. Poredak je nepromenljiv samo zato jer ga se podržava. Toj hipnozi naročito doprinose dve vrste praznoverja: vera i patriotizam.

Drugo sredstvo jeste podmićivanje. Narodu se (onome koji radi) porezom oduzima ono što zaradi i onda kroz plate deli činovnicima koji bivaju tako podmićeni da održavaju postojeći red stvari.

Treće sredstvo jeste zastrašenje. Državni red se prikazuje svetim i nepromenljivim te najteže kazne svaki pokušaj suzbijaju.

Četvrto sredstvo je da se iz broja onih ljudi koji su sa ova tri sredstva već opijeni izdvaja jedan određeni deo i podvrgava posebnim jačim sredstvima učenja tako da postaju oruđem svake okrutnosti koja se vladi sviđi. To se događa posebno u vojsci.

Čudan je taj red stvari. Zastrašenje, podmićenje i hipnoza dovode ljude do toga da idu u vojnike, a vojnici opet pružaju mogućnost da se ljudi zastrašuju i orobljuju. Novcem koji se na taj način naplaćuje kroz poreze činovnici se podmićuju, a ljudi pomoću takvih podmićenih činovnika hipnotizuju. Onda se krug ponavlja. Iz hipnotizovanih regrutuju se vojnici i tako do u beskraj.

Uz državu Tolstoj odbacuje i pravo privatnog vlasništva budući da ono (vlasništvo) predstavlja gospodstvo posednika nad neposednicima. Onaj ko nema vlasništva zavistan je od bogataša koji ga ima, pa da bi dobio ono što mu je potrebno za život mora raditi sve ono što bogataš hoće.

Iz svega ovoga Tolstoj izvodi jednu posebnu državu koju naziva sa Carstvo Božije. Klasična država ne postoji, a društveni život ne počiva na ugovorima jer pravi hrišćani ne mogu obećati da će nešto izvesno i u izvestan čas učiniti ili nešto propustiti jer ne mogu znati šta će u tom času od njih zahtevati zakon ljubavi. U takvoj državi ljude na okupu će držati duševni uticaj onih koji su u spoznaji otišli najdalje. To će verovatno biti filozofi. Upravo tu Tolstoj dolazi do onoga nazora koji je još nekada dav-

no imao Platon i kasnije Ogist Kont. Po Platonu državu treba da vode filozofi, a u Kontovoj evropskoj republici filozofi biće vladari.

Tolstoj je umro 7. novembra 1910. godine. Sahranjen je, po svojoj želji, na onom mestu kod jaruge, gde je sa braćom tražio u detinjstvu čarobni „zeleni štapić“ — tajnu opšte sreće. Da li je potrebno reći: nikada ga nije pronašao.